

**І. Тарасенко,**

наук. співробітник Інституту української археографії та джерелознавства  
ім. М. С. Грушевського НАН України,  
канд. іст. наук

**ВИДАННЯ ТВОРІВ САМУЕЛЯ ТВАРДОВСЬКОГО  
У КНИГОСХОВИЩАХ  
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ  
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Самуель Твардовський (бл. 1595–1661 рр.) – видатний польський поет і хроніст доби бароко, який ще прижиттєво зажив слави «польського Вергілія». Його твори використовували польські хроністи та історики XVII–XVIII ст., в першу чергу В. Коховський, В. Потоцький, невідомий автор «Віршованої хроніки» (1682) та ін. Його уважно читав польський письменник XIX ст. Г. Сенкевич при створенні своєї Трилогії, навіть назвав другу її частину терміном, запровадженим у обіг саме Твардовським – «Потоп».

С. Твардовський походив з небагатої шляхетської родини з Великопольщі. Після навчання в єзуїтському колегіумі у Каліші він перебував на військовій службі, брав участь у Хотинській війні 1621 р., потім – у посольстві на чолі з князем Криштофом Збараським до Туреччини (1622–1623). Пізніше він служив різним магнатам, насамперед Збараським, Вишневецьким, Сенютам, тривалий час жив в Україні, мав тут, в т. ч. й на Поділлі, невеликі маєтності. З вибухом національно-визвольної війни 1648 р. Твардовський виїхав до Великопольщі. У роки «потопу» схилився, як і значна частина великопольської шляхти, до підтримки шведського короля Карла X Густава, але пізніше повернувся до лав прихильників короля Яна-Казимира, врешті відійшов від активної політичної діяльності чи то через похилий вік, чи то через хвороби, зайнявся своєю маєтністю і творчими справами.

С. Твардовський один з найбільш плідних польських поетів, майже всі значні його твори побачили світ неодноразово. Його твори дуже різноманітні за жанрами і тематикою. Серед них – поеми на міфологічні сюжети античного часу, переклади з Горация, ліричні вірші, елегії, панегірики, епітафії.

Для істориків України особливу цінність мають епічні поеми С. Твардовського, насамперед поема-хроніка під назвою «**Wojna domowa**» («Громадянська війна»). Вона виходила у світ частинами: перша у Кракові в друкарні вдови Л. Купіша під заголовком «Громадянська війна з козаками й татарами, московітами, а потім із шведами та угорцями, яка точиться протягом 12 років до цього часу, на 4 частини розділена. Книга 1 писана вітчизняною музою Самуелем зі Скшипни Твардовським» і охоплювала події 1648–1651 рр. (1651–1655, 1660 рр.), а повністю вийшла вже після смерті поета (видрукувана у Каліші у 1681 р.). В ній висвітлювалися події військово-політичної історії 1648–1660 рр., насамперед національно-визвольна війна українського народу 1648–1658 рр. Тут є дані про Жовтоводську, Корсунську, Пилявецьку, Зборівську, Збараську, Загальську, Лоївську, Берестецьку та ін. битви. Одній тільки Берестецькій битві поет-хроніст присвятив близько 20 сторінок тексту. Цей твір був дуже популярний в Україні, Білорусі, Московській державі та ін. У Гетьманщині XVIII ст. він перекладався українською мовою (переклад 1718 р. Стефана Савицького, незбережений переклад прилуцького полкового обозного Стефана Лукомського (1701–1779 рр.). «Wojnu Domowu» активно використовували українські літописці, в першу чергу Самійло Величко. У фондах НБУВ зберігаються кілька примірників саме повного видання 1681 р. (in 197, in 198, відділ стародруків, та у загальному каталозі з колекції Попова № 19891). Ще один примірник є у Науковій бібліотеці ім. Михайла Максимовича Київського Національного університету імені Тараса Шевченка (С 168124). Вони всі тотожні, але два останні примірники дефектні, в них бракує початку: в примірнику з КНУ 22 сторінки, а у примірнику з колекції А. Попова 20 сторінок. Зате цей дефект останнього компенсований рукописною копією відповідних сторінок, виконаний у першій пол. XVIII ст. Ще один екземпляр «Wojny Domowej» числиться у каталозі історичної бібліотеки на території Лаври (картка 40–50-х років), але у фондах його немає.

Як сказано вище, С. Твардовський був учасником польського посольства до Туреччини у 1621 р., під час цієї подорожі на схід, молодий хроніст занотовував свої враження. 1633 р. книга, що розповідала про посольство Збараського і називалася «**Надзвичайно важливе посольство...**», побачила світ у Кракові власним коштом мецената Ян. Вишневецького. Написана у жанрі віршованої реляції, вона містила багато цікавої інформації про Близький Схід для читача XVII ст. Тут також згадуються українські міста і країни Балканського півострова. Ця книга була дуже популярною свого часу і видавалась кілька разів за життя автора (1633,

1639 рр.), третє видання вийшло вже по смерті хроніста у Вільні в 1706 р. (прозою і у віршах). У фондах НБУВ зберігається один примірник видання 1706 р. у відділі стародруків (ін 485).

Гучну славу поету принесла і велика поема **«Дафна, яка стала лавровим деревом...»**, надрукована 1638 р. у Любліні в друкарні Анни, вдови Конрада і присвячена магнатській парі молодят Янушу Вишневецькому та Євгенії Тишкевич. Це драматизована пастораль, в основі якої лежить відомий давньогрецький міф про кохання Аполлона до німфи Дафни. Поема була схвалена читачами, довгий час користувалася популярністю, витримала кілька видань (1638, 1661, 1702, 1955, 1976 рр.) і вважається одним із шедеврів польського бароко. У фондах НБУВ мається два видання 1955 р., зокрема одне з колекції того ж Попова. (B265270a/B6, Попов 18358.)

Ще одна романтична історія – переклад, точніше вільна переробка іспанського романсу **«Прекрасна Паскваліна»**, видана поетом 1655 р. в Кракові у друкарні Лукаша Купіша і присвячена магнату Криштофу Опалінському. 1955 р. зразково видана Яном Окунем у Вроцлаві.

Поет уславився і панегіриками. Найвідоміший з них **«Палац Лещинських»**, який він видав у Лешні в друкарні Данієля Веттеруса у 1643 р., за два роки перевидав там само. У цьому творі знаходимо цікаву історію роду Лещинських, починаючи з XII ст., тут були вказані важливі події, в яких брали активну участь Лещинські, згадано про зв'язки цього роду з іншими князівськими та магнатськими родами Речі Посполитої, в т. ч. й українськими, є цікаві й оригінальні звістки. 2002 р. панегірик перевиданий у Варшаві. 1638 р. хроніст написав поему-панегірик **«Владислав IV, король польський і шведський»** (надрукована у Лешно в друкарні Данієля Веттеруса 1649 р., та ще раз 1650 р.) Цей твір, присвячений правлячому тоді королеві Яну Казиміру, братові покійного Владислава VI. Автор всіляко оспівував військові подвиги покійного короля, порівнював його з Ахіллою. Книга мала великий успіх.

На жаль, ні «Прекрасної Паскваліни», ні «Палаца Лещинських», ні «Владислава IV» немає у фондах НБУВ.

С. Твардовський є автором багатьох од. Назвемо кілька виданих: «Oda winszująca...» (1632 р.), присвячена Станіславу Лубенському, полоцькому біскупу (це перший друкований твір), Станіславу Конєцпольському «Серадзь свтиться...» (1633 р.), «Щаслива московська експедиція найяснішого Владислава VI короля польського і шведського» (Варшава, 1634), «Владислав VI», «Князь Януш Вишневецький» (1636) та ін.

Ймовірно, 1634 р. хроніст одружився з шляхтянкою Ельжбетою з Гаю

(Гаєвською) або Оборницькою. Напевно, їхньою дитиною була єдина дочка Маріанна, яка померла в ранньому дитинстві і якій поет присвятив вірш-плач (**«Трени»**) (його улюбленого поета XVII ст. Яна Кохановського спіткало схоже лихо і він віршами висловив свій глибокий біль за невиправною втратою). (Переклад цього вірша є у збірнику поезій польських поетів «Польська поезія», Л-д., 1977 р. у НБУВ).

Самуель Твардовський брав активну участь у політичному житті Речі Посполитої. Ще 1639 р. він прибув до Варшави, очевидно, щоб взяти участь у роботі сейму. Але цей сейм був зірваний внаслідок скандалу, що виник через образу коронним канцлером Єжі Оссолінським одного з депутатів (дрогицького підкоморія Станіслава Барановського). Цей випадок спонукав поета до написання вірша **«На зірваний сейм»**. У ньому відчувалося посилення громадсько-політичних мотивів у творчості поета, вболівання за долю вітчизни, прогресуючий розлад якої відчувався все більше. У вищезгаданому збірнику «Польська поезія» є переклад цього вірша. 1640 р. він знову спробував свої сили у жанрі сатири, написавши й видавши під псевдонімом S.T.Z.S. (тобто Самуель Твардовський з Скшипни) поему «Сатира на обличчя Речі Посполитої», що перевидавалася кілька разів до 1645 р., але мало хто знав справжнє ім'я автора поеми. Тільки у II пол. XIX ст. було його встановлено.

У фондах НБУВ є також збірник **«Poezye Samuela z Skszypny Twardowskiego»** (Краків, 1861 р.), куди ввійшли вищезгадані поезії (ІВ 59537).

Таким чином, головні праці Твардовського були, в основному, видані, навіть дворазово, що для XVII ст. виглядає як справжня винятковість. Але дійшла до нашого часу зовсім невелика кількість його видань і ці раритетні книги слід ретельно берегти.